

ВСТУП

Уже на самих початках християнства в Україні прослідковуємо намагання сусідніх держав впливати на нашу Церкву, використовуючи її у своїх цілях. Ситуація ще більше погіршилась у ХХ ст. з приходом радянської влади. Саме цей період виявився найбільш трагічним як для українського народу, так і для Української Греко-Католицької Церкви. Складовою частиною кривавого насилля в Україні стало навмисне переслідування релігії та насадження атеїзму. Знову справдилися слова Христа «Переслідували мене – переслідуватимуть і вас» (Ів. 15:20)

Засаднича несумісність УГКЦ із радянським суспільним устроєм та його ідеологією випливала із кількох причин. Перше: ця Церква була українською, яка упродовж століть, залишаючись осередком збереження етнічної окремішності українців під іноземним пануванням, суттєво спричинилася до формування модерної національної самосвідомості та становлення національного руху. Очевидно, що для режиму, який за своєю псевдоідеологією приховував великодержавну імперську сутність, така близькість Церкви до свого народу вважалася злочином.

Наступною причиною стало те, що УГКЦ була католицькою, тобто вселенською, тісно пов'язаною з Римським Апостольським престолом. Для влади, яка прагнула утвердити «новий порядок», таке становище не могло трактуватися інакше, як «ізмєна Родіне», а самі греко-католики – як «агенти Ватикану».

Й остання, можливо, найголовніша причина несприйняття УГКЦ радянською системою полягала в тому, це була духовна спільнота, яка з часів Володимирового хрещення Русі надавала сенсу життю багатьох поколінь на цій землі, користувалася їхньою безмежною довірою і повагою. Церква становила виразну альтернативу тоталітарній пропаганді, яка прагнула заволодіти не лише умами, але й серцями людей.

Логічним наслідком такої політики стала ліквідація УГКЦ у 1946 р. шляхом її насильницького «возз'єднання» з Російською Православною Церквою. Ще ніколи наша Церква не була так близько до своєї загибелі, але також ніколи не отримувала стільки Божої благодаті як тоді. У той час діяло багато визначних мужів – митрополит Андрей Шептицький, патріарх Йосип Сліпий та багато інших єпископів і священників, які стали взірцем правдивих пастирів не тільки для нас, українців, а й для всіх християн.

Репресії радянського режиму та ліквідація УГКЦ на західноукраїнських землях є темою багатьох наукових досліджень. У них різнопланово висвітлюються причини, перебіг, масштаби, історичні наслідки цієї акції. Але попри підвищений інтерес науковців до даної тематики, резерви для її пізнання та повного переосмислення не вичерпано, що значною мірою пов'язане із розширенням джерельної бази досліджень.

Особливої уваги в цьому контексті заслуговують архівні документи, які зберігалися у спецфондах Львова, Києва, Москви, доступ до яких, через спеціальний режим зберігання, тривалий час був обмежений. Залучення їх до відкритого обігу розпочато в умовах незалежності України.

Метою даного наукового дослідження буде аналіз зібраних архівних документів для ширшого висвітлення репресій радянської влади та підконтрольній їй РПЦ щодо Греко-Католицької Церкви.

Для досягнення мети передбачається виконання таких завдань:

– проаналізувати відносини Церкви із радянською державою у період з 1939 по 1941 роки;

– висвітлити причини зміни більшовицької релігійної політики в часі Другої світової війни;

– дослідити роль радянських спецслужб у формуванні Ініціативної групи по переходу на православ'я, проведенні Львівського Собору та впровадження його рішень у життя.

Відповідно до мети і завдань дану працю ми поділили на два розділи. У першому звертаємо увагу на спроби співіснування УГКЦ у Радянському Союзі після входження Галичини до складу УРСР у 1939 та 1944 роках. Проаналізуємо тогочасну релігійну політику і початок переслідування Церкви.

У другому розділі всебічно розкриємо процес «возз'єднання» українських греко-католиків із православною Церквою через нібито добровільне створення Ініціативної групи та місце органів безпеки у її створенні та діяльності під час підготовки і проведення Собору 1946 р. Наприкінці опишемо трагічну долю греко-католицької ієрархії та духовенства після проведення цього Собору.

Основним джерелом при написанні даної роботи послужить збірка документів і матеріалів «Хресною дорогою» упорядкована кандидатом історичних наук Михайлом Гайковським. У ній містяться документи, які досі не публікувалися або були маловідомими. Зокрема, публікуються листування Глав УГКЦ з радянськими урядовцями про забезпечення свободи Церкви, а також інструкції та інша інформація з релігійних відомств, радянських спецслужб – НКВС і НКДБ, постанови і директиви Комуністичної партії Радянського Союзу і Компартії України, різноманітні документи Радянської держави, листи і послання ієрархії Московського патріархату.

Допоміжними матеріалами у висвітленні даної теми стануть праці таких авторів Б. Боцюрківа, В. Сергійчука, А. Кравчука, І. Біласа, о. В. Ленцика, о. М. Пристая, о. І. Гриньоха, о. А. Баб'яка, о. А. Пекаря, О. Турія, Д. Поспеловського та інших.

Новизною даного дослідження буде цілісна оцінка документів, що дасть додаткові можливості для відтворення нашого історичного минулого та вшанування пам'яті безвинних жертв тоталітаризму.

ВИСНОВКИ

Завершуючи наше дослідження, коротко підсумуємо те, що було зроблено у цій праці.

Отже, на початку роботи ми поставили перед собою завдання проаналізувати документи, які висвітлюють плани радянської влади щодо гонінь проти УГКЦ. Для кращого досягнення мети ми поділили працю на дві частини.

У першому розділі розглядається загальнополітична та релігійна ситуація в Галичині після першого (1939 – 1941 рр.) та другого (1944 р.) приєднання її до УРСР. Як політика, так і діяльність Греко-Католицької Церкви в тому часі були виваженими і цілеспрямованими. У складних умовах Другої світової війни, коли часто змінювалися державні лади, ворожі українському народові, єпископат УГКЦ діяв згідно з Апостольським законом (пор. Рим. 13:1-7), щоби уможливити діяльність Церкви і виживання народу. Велику роль у цьому відіграв митрополит Андрей, який своїм

авторитетом і мудрим керівництвом зумів зберегти недоторканість Церкви аж до своєї смерті.

Після повернення радянської влади в Західну Україну Церква намагалася різними способами досягти порозуміння щодо подальшого її існування. Більшовики демонстрували підозріло прихильне ставлення до греко-католиків, що посіяло ілюзії про започаткування нової ери у відносинах між державою і Церквою. Але це було тільки зовнішнє, показове ставлення до неї. Насправді ж у владних кабінетах розроблялися детальні інструкції по знищенню «уніатської» Церкви, а організація розроблених планів доручалась органам державної безпеки.

На основі опрацьованих матеріалів цілком певно можна ствердити: хай би як повела себе тоді Греко-Католицька Церква, вона все одно не мала жодного шансу уникнути державної ліквідації.

Другий розділ даного дослідження звертає основну увагу на діяльність Ініціативної групи та проведення Львівського Собору і роль у цьому державних спецслужб. Саме органам безпеки було доручено таємно діяти через членів цієї групи, при цьому використовуючи РПЦ як ширму, щоб пізніше звалити на неї відповідальність за знищення Церкви-сестри. Тобто процес «возз'єднання» носив не релігійний, не церковний, а державний характер і не мав жодного богословського підґрунтя, а був чисто політичною акцією.

Проведення Собору демонструє нам головну ознаку сталінської релігійної політики – її абсолютну нетерпимість до існування будь-яких автономних структур чи вільних від державного контролю об'єднань. Кремль не просто припиняв існування єдиної на той час незалежної інституції в Україні, а й посилював свій контроль над колишніми греко-католицькими священиками, а через них шукав спосіб здійснювати нагляд за діяльністю тієї частини духовенства, яка не перейшла на православ'я, а також за простими віруючими і, врешті, прагнув мінімізувати всякі прояви народної релігійності рамками підконтрольної РПЦ.

При всій негативності згаданих процесів вони мали і певні позитивні сторони. Часи репресій та переслідувань стали періодами великої внутрішньої боротьби та духовного зросту, змужніння всіх членів Церкви. Це була перевірка особистого ставлення кожного віруючого до Церкви. Завдяки несхитності владик, стійкості духовенства, вірності мирян, сотень відомих і безіменних мучеників та ісповідників віри, УГКЦ вистояла в період офіційної ліквідації, зорганізувалася в підпіллі, породила нові покоління церковних лідерів і вірних, живлячи в їхніх серцях іскру надії на краще майбутнє.

Основними труднощами у процесі написання цього дослідження був брак фахових досліджень з історії УГКЦ у 1939-1941 рр., а також відсутності точних даних щодо кількості священиків (напередодні та після «возз'єднаної» кампанії в Галичині) та числа репресованого духовенства.

ЗМІСТ

Вступ.....3

Розділ 1. Українська Греко-Католицька Церква в періоди приєднання Західної України до СРСР у 1939 та 1944 роках

1.1. Відносини між УГКЦ радянською владою у 1939 – 1941 роках.....	6
1.2. Другий прихід більшовиків у 1944 р. та радянська релігійна політика.....	14
1.3. Початок наступу на Церкву.....	23
Розділ 2. Львівський собор 1946 р. та ліквідація УГКЦ	
2.1. Ініціативна група: створення, склад, дії.....	33
2.2. Проведення собору і «возз'єднання» УГКЦ із РПЦ.....	42
2.3. Впровадження рішень собору та доля греко-католицької єрархії та духовенства.....	51
Висновки.....	61
Список скорочень.....	64
Список використаної літератури.....	65